COMPENDIUM JURIUM

DISSIDENTIBUS IN RELIGIONE CHRISTIANA

IN REGNO POLONIÆ

ANNEXISQVE PROVINCIIS INSERVIENTIUM

EX

GRATIANI SEVERINI LIPINSKI,

NOB. PRUTH.

AD

VINCENT. CONSTANT. STARODOBRSKI,

NOB. POL.

EPISTOLA

ANNO 1712. TYPIS VULGATA

NEC NON

EX

GODOFR. LENGNICHII

COMMENT. AD PACTA CONVENTA

SEREN. REG. POL.

AUGUSTI TERTII

EXCERPTUM.

LACTANTIUS Inſt. div. L. V. C. 20.

Defendenda Religio, non occidendo, ſed monendo, non ſævitia, ſed patientia, non ſcelere, ſed fide. Nam ſi ſangvine, ſi tormentis, ſi malo Religionem defendere velis, jam non defendetur illa, ſed polluetur atqve violabitur. Nihil enim eſt tam voluntarium, qvam Religio, in qva ſi animus averſus eſt, jam ſublata, jam nulla eſt.

Qualiter Pax Religiosa inter Dissidentes in Religione Christiana in Regno Poloniæ annexisque Provinciis coaluerit, quibusque nitatur juribus, deductum fusius in Scripto Berolini Ao. 1708. in Typographia Regia impresso, cui Titulus: *Jura & Libertates Dissidentium in Religione Christiana in Regno Poloniæ & Magno Ducatu Lithuaniæ ex Legibus Regni & aliis monumentis Authenticis excerpta.* Eadem in compendium redacta, & quæ huc prætereà pertinent, exhibet Auctor Dissertationis manuscriptæ: *De Juribus Protestantium in Polonia & incorporatis Provinciis*, sequentem in modum:

Quæ in Regno Poloniæ incorporatisque eidem Provinciis inter Dissidentes de Religione Christiana asserta Pax, eadem in *Imperio Romano-Germanico* inter eosdem Dissidentes per *Transactionem Passaviensem Anno 1552. die 2. Augusti* initam & *Pacem Religiosam Augustæ Vindelicorum die 25. Septembris Anno 1555.* factam stabilita, & per *Pacem Osnabrugo-Monasteriensem Anno 1648. Artic. 5.* confirmata fuit. Veniunt autem Dissidentium in Religione Christiana nomine Romano-Catholici ab una, & Protestantes, sive hi quorum professio fidei christianæ ab illorum placitis in aliquibus differt, ab altera parte, utpote inter quos motus orti fuerant, adeoque necesse erat inter eosdem pacem conciliari, quò publica tranquillitas restitueretur & sarta tecta conservaretur, & omnis discordiæ ac diffidentiæ radix ex animis in Religione discordibus penitus evelleretur. Atque sicuti in Imperio Romano-Germanico contra hanc Pacem Religionis vel ipsorum Summorum Pontificum eorumque nomine illatæ contadictiones aut Protestationes notorietate publicâ testante nihil quicquam profecerunt, sed eadem Pax in hanc usque diem immota stetit & stat: ita quoque in Regno Poloniæ tantum abest ut propter interpositas aliquandò ab hoc aut illo objectiones & protestationes factam inter Dissidentes pacem invalidam redditam esse dici queat, ut potiùs eandem non interruptâ temporum serie tot repetitis Confœderationibus, Pactis conventis, atque Juramentis Regiis stabilitam & confirmatam ipsa comprobet experientia. Unde facilè concidunt illo-

rum asserta, qui vel Evangelicos sive Protestantes Hæreticorum appellatione gravant, vel pacem Religionis cum ipsis initam ideò irritam esse contendunt, quòd Regibus & Statibus Pontificiæ Religioni addictis per vim quasi sit extorta, siquidem illos dicere Hæreticos, qui articulos fidei quam profitentur in Scriptura Sacra juxta sensum & mentem Spiritus Sancti fundatos & in Oecumenicis Conciliis & Symbolis professos agnoscunt & probant, id quod Augustanam Confessionem sequentes faciunt, perinde absurdum est, quam pacem tot vicibus tantaque publicorum Pactorum & Juramentorum religione decretam obtentu coactionis infringere.

Post obitum siquidem Regis Sigismundi Augusti facta est Confœderatio omnium Ordinum Regni *in Convocatione Generali Varsaviæ die 28. Januarii Anno 1573.* In hac quam solicitè cautum sit Libertatibus non in civilibus tantùm sed in spiritualibus, ostendunt verba *in Volumine Constitutionum Regni pag. 208. 209.* expressa: *Inaczey na żadnego Pana nie pozwalac.* &c. *In Regem aliter non consentiendum, nisi sub hac certa & expressa conditione & præcustoditione quòd Jura Nostra omnia, Privilegia, & Libertates nostras quæ sunt, & quæ post Electionem illi offeremus, jurejurando priùs confirmabit. A minanowicie to poprzysiądz* &c. hoc est: *Imprimis verò jurejurando recipiat, Pacem universalem inter Dissidentes in Religione conservare & tueri——A iż w Rzeczypospolitey Naszey nie małe iest dissidium* &c. h. e. *Quandoquidem autem in Republica Nostra non parvum reperitur in causa Religionis Christianæ dissidium, occurrendo, ne ea de causa inter Incolas perniciosa aliqua seditio oriatur, cujus exempla in aliis Regnis luculenter videmus, mutuò promittimus pro Nobis & Successoribus Nostris in perpetuum, sub vinculo juramenti, sub fide, honore & conscientiis nostris, quòd Nos, qui Dissidentes in Religione sumus, mutuam invicem pacem conservare, neque ob aliquam diversitatem in sacris sanguinem effundere, neque pœnis confiscationis bonorum, infamiæ, carceris & exilii invicem animadvertere, neque alicui Magistratui sive Officio ad ejusmodi factum ullâ ratione auxilium ferre velimus. Imò quodsi quis tale quid patrare præsumat, hac solâ de causa omnes*

huic

huic ausui sese opponere tenebimur, etiamsi sub prætextu Decreti aut Processus alicujus judiciarii id obtinere conatus fuerit. Hæc Confœderatio confirmata fuit in *Articulis Pactorum Conventorum inter Ordines Regni & Legatos ac Oratores Henrici Regis die 16. Maji Anni 1573.* ubi dicti Oratores recipiunt & spondent nomine Serenissimi Electi: *Omnia jura* &c. *circa Electionem Regis sancita integrè & inviolabiter Eum servaturum, atque etiam juramento corporali confirmaturum* &c. &c. Inter hæc verò Jura vel inprimis Confœderatio Generalis locum sibi vindicat. In juramento verò à Rege tunc solenniter præstito his verbis cavetur Libertati Religionis: *Pacemque & tranquillitatem inter Dissidentes de Religione tuebor, manutenebo, nec ullô modô vel Jurisdictione Nostra, vel Officiorum Nostrorum & Statuum quorumvis autoritate quenquam affici opprimique causa Religionis permittam, nec ipse afficiam, nec opprimam. Sic me DEUS adjuvet.* Vid. Volum. Constitut. pag. 226. 227. Quæ juramento comprehensa Rex Henricus deinde post Coronationem *ex superabundanti*, ut ipse loquitur, solennibus Literis confirmavit *die 22. Aprilis Anno 1574. d. Vol. Constit. pag. 229.* Nec est quod moveri super hac re dubium aliquod posset, cum (præter ea, quæ Stephanus Junius Brutus, sive, qui sub hoc nomine latere voluit, Hubertus Langvetus in vindiciis contra Tyrannos *Quæst. 3. pag. 255.* notavit, conditionem nimirum de Pace inter Dissidentes servanda Henricum conceptis verbis, ter stipulantibus Proceribus, ter spopondisse) quòd Henricus re verâ ita juraverit præmemorata formula juramenti sufficienter testetur, quæ non modò à Rege Stephano repetita, *vid. Volum. Constitut. pag. 250.* sed & *in Constitutione Comitiorum Coronationis Regis Stephani Anno 1576.* expresse ordinum, *quòd perpetuis temporibus Reges eâ formulâ, quâ Henricus & Stephanus jurarunt, jurare debeant* d. Constit. pag. 278. Prætereà *in Confœderatione post mortem Regis Stephani inter Senatores & Nobilitatem Palatinatuum Cracoviensis, Sendomiriensis, & Lublinensis Cracoviæ Anno 1586. inita*, discurtis affirmetur verbis: *Confœderationem inter Dissidentes de Religione per Reges Henricum & Stephanum ju-*

 ramento

ramento comprobatam esse. in Vol. Constit. pag. 399. seq. Id quod subsecutis etiam temporibus celebrati Confoederationum, Electionum, & Juramentorum Regiorum Actus evidentissime testantur. Eadem Confoederatio luculentius adhuc est confirmata *in Literis Confirmationis articulorum Henrico Regi antea oblatorum* in Vol. Constit. pag. 253. Artic. 2. *A iż w tey zacney Koronie Narodu Polskiego &c.* hoc est: *Quandoquidem in hoc Illustri Regno Nationis Polonicæ & Lithuanicæ, Russicæ, Livonicæ &c. non pauci reperiantur Dissidentes in Religione, occurrendo quibuscunque imposterum seditionibus & tumultibus, & inde litibus aut certaminibus Religionis causa oriundis, caverunt sibi invicem quidam cives Regni hujus peculiari Confœderatione, se in causis Religionem concernentibus omnino in pace conservari debere, quam quidem nos illis integrè & in perpetuum conservare promittimus.* Similiter *in Literis pactorum conventorum Legatis Regis Stephani propositorum & ab iis susceptorum Varsaviæ die 14. Decembr. Anno 1575.* cautum fuit: *Omnia Jura &c. Nec non Articulos in Electione Henrici Regis conscriptos & ab Ordinibus oblatos primùm hic Varsaviæ ac ipsis Legatis, deinde Parisiis ab utroque Rege, publico juramento approbatos confirmavit.* vid. Volum. Constit. pag. 252. Id quod etiam præstitisse Regem Stephanum, patet ex *Literis Confirmationis illorum articulorum* datis *in Transylvania in Oppido Meggis 8. Febr. 1576.* his verbis: *Quos quidem articulos seu Leges in omnibus earum punctis & conditionibus ——sine ulla excusatione & exceptione firmiter, inconcussè, & inviolabiliter tenere, observare, adimplere, & exequi, & teneri, observari, adimpleri, & exequi facere promittimus.* Constit. Regni pag. 257. Porrò in *Literis Confirmationis Generalis Jurium ante Coronationem 8. Febr. Anno 1576. factæ* in hunc etiam articulum de Dissidentibus omnes & singuli Ordines Regni, nemine contradicente, consenserunt, dum *Declarationem Regiam*, quod Generalis illa Confirmatio Juri Dissidentium derogare non debeat, approbarunt & typis exscribi mandarunt his verbis: *Quod verò suprà hisce Literis Privilegia, Libertates Ecclesiasticas, cum cæteris confirmavimus, id nihil articulo juramenti de-*

rogare

rogare volumus, videlicet pacem & tranquillitatem inter Dissidentes de Religione tuebimur & manutenebimus &c. Quem incoucussè, firmiter & inviolabiliter ac cum effectu Nos observaturos promittimus ac spondemus. — A tak My wyżey pomienione Rady &c. Et ita Nos supra nominati Consiliarii Regni &c. In subsecuta deindè *Confirmatione Generali omnium Jurium sub tempus Comitiorum Coronationis die 4. Maji Anno 1576.* expedita in eundem articulum de Dissidentium libertate iisdem, ut supra, verbis conceptum cum Rege consenserunt eique subscripserunt primaria nomina ex Clero Romano atque Ordine Senatorio & Equestri, quæ exhibet *Volumen Constitut. pag. 271. 272.* Quo autem integritati articuli hujus nihil omnino deesset, in hisce ipsis Coronationis Comitiis Articulus hic ejusque confirmatio, ipsissimis verbis è Confirmatione Henrici Regis huc translatis, repetitur & inter Leges censetur: *A iż wtey zacney Koronie Narodu Polskiego &c. Et quoniam in hoc Illustri Regno Nationis Polonicæ &c.* Constitut. pag. 275. Id quod altero eorundem Comitiorum Statutô luculentiùs confirmatur *pag. 295. sub Tit. Interregni Acta. Wszystkie sprawy, Confœderacye, Warunki, przeszłych czasow Interregni — skutek swoy mieć maią &c. Omnia Acta Confœderationes, Reservationes præteritorum temporum Interregni — effectum suum habere debent. &c.*

Mortuò *Anno 1586. d. 12. Decembr.* Rege Stephano subsecutum est Interregnum, ubi quemadmodum Confœderatio illa in specie ratione Pacis Dissidentium conservata & approbata sit mediante inter Senatores & Nobilitatem Palatinatuum Cracoviensis, Sendomiriensis, & Lublinensis sancitâ *die 27. Decembris* confœderatione, videre est ex *Volum. Constit. pag. 399. seq.* ibi: *Ktora Confœderatia Dissidentium de Religione iż przestrzega Pokoju — inroborè suo relinquimus. Quam Confœderationem Dissidentium de Religione, quandoquidem ipsa pacem & amorem fraternum jubet, in robore suo juxta suam continentiam in toto relinquimus.* Quod repetitur & approbatur in Instrumento *Kaptur* dicto *ibidem pag. 404. Przyrzekamy też y postanawiamy — Spondemus etiam & constituimus Pacem & amorem fraternum, ne dissidiis, obtrectationibus,*

jurgiis,

jurgiis, *ſciſſionibus ullis locus ſit*, *atque univerſi in pace Deum colant.* *Quod ipſum quia etiam Confœderatio Diſſidentium in Religione cavet*, *ideò eam quoque juxta ſuam continentiam in ſuo pleniſſimo robore integram & inviolabilem relinquimus & approbamus;* & poſt pauca: *Omnes iſtos hactenus recenſitos articulos ſpondemus pro Nobis & Poſteris Noſtris tam in parte*, *quam toto*, *conſtanter obſervare & cuſtodire*, *ſub fide*, *honore*, *& conſcientiis noſtris. Quodſi quis iſtis ſe opponere voluerit*, *pacemque & ordinem publicum turbare auſus fuerit*, *contra talem omnes conſurgemus in ejus deſtructionem.* Quo in loco etiam jurium hujus Confœderationis participes faciunt, iisque gaudere jubent *omnes Urbes*, *oppida*, *cujuscunque Status & conditionis homines*, *nullis excluſis*, *decernendo*, *ut violatores eorum pœnis ibidem decretis ſuccumbant.* dict. pag. 404. Subſcripſit inter alios Petrus Myſzkowſki Epiſcopus Cracovienſis pro ſe & aliis tunc abſentibus.

Proximô *Anno 1587. die 7. Martii* ſubſecuta eſt Confœderatio Generalis Varſavienſis, in qua prior illa inter Statuta denuò recepta *pag. 409. circa fin.* eidemque ſubſcripſit inter alios etiam Epiſcopus Camenecenſis Laurentius Goślicki. Eodem tempore, *die* ſcilicet *8. Maji Anno 1587.* in *Conſultatione circa neceſſaria quædam Reipublicæ Palatinatus Sendomirienſis* eadem Confœderatio ratione Articuli de Diſſidentibus expreſſe & pleniſſimè confirmatur. *Vid. Volum. Conſtit. pag. 423.* ibi: *My Rady y Rycerſtwo &c. Nos Senatores & Nobiles qui huc ad Pokrywnice convenimus &c. &c.* In *Conſultatione* vero *poſteriori ejusdem Palatinatus* violentia per deſtructionem & everſionem Eccleſiæ Cracovienſis graviſſimâ cenſurâ notatur, &, ne ſimile quid impoſterum fiat, ſeverè ſtatuitur. *Nos Senatores Regni & Nobilitas Palatinatus Sendomirienſis. Cum durante præſenti noſtro Conventu nuncium ad Nos delatum ſit Confœderationi recens vim illatam eſſe everſione Eccleſiæ Cracovienſis, hoc in paſſu Dominus Palatinus Cracovienſis*, *tanquam is cui Reſpublica illo in loco tranquillitatis publicæ procurationem commiſit*, *hortandus eſt*, *ut officio ſuo diligenter defungatur. Iſtud vero facinus cum merito univerſam Rempublicam tangat*, *quandoquidem de con-*

ſervanda

servanda Pace publica agitur Juramentis Regum nostrorum firmata, spondemus, in proximâ Electione nos omnes urgere velle, ut Auctor sceleris, æque ac qui illud perpetrarunt, severè puniantur, utque huic rei ita imposterum prospiciatur ne similis petulantia civili, quod DEUS avertat, bello in Patria Nostra occasionem præbeat, quandoquidem facta ejusmodi minimè Christiane aliis Monarchiis ultimi ferè exitii causa extitêre. Et paulò post: *Etiam Confœderatio inter dissidentes de Religione confirmata est; quam ad securitatem Reipublicæ pertinere, si, quæ aliis Regnis evenere, oculis subjiciamus, quis est qui non videat?* Vol. Constit. pag. 424. seq. Subsecuta est Electio Sigismundi III. *Varsaviæ die 19. Augusti Anno 1587.* ubi, cum Legatis Pacta à Serenissimo Rege subscribenda proponerentur, expresse fit mentio *Confœderationis inter Dissidentes* in verbis: *Confœderationem inter Dissidentes de Religione non solùm juramentô: uti à Serenissimis Henrico & Stephano Regibus Poloniæ & Prædecessoribus suis factum est, conservabit, verùm etiam Processum & executionem utrique parti servientem contra violatores ejus oblatam sub juramento observabit* —— Vol. Constit. pag. 453. Tempore Coronationis Sigismundus Rex in *Juramento* iisdem verbis, quibus ante Eum cæteri Reges, Dissidentium securitati in sacris cavit: *Ego Sigismundus III. Dei Gratia Electus Rex Poloniæ spondeo ac sanctè juro* —— *Pacem quoque & tranquillitatem inter Dissidentes de Religione tuebor.* —— Constit. pag. 446. Porrò in Confirmatione Jurium satis provide cautum: *Quod vero supra hisce Literis Privilegia, Libertates Ecclesiasticas cum cæteris confirmaverimus, id nihil articulo hujus juramenti derogare volumus, quod videlicet Pacem & tranquillitatem inter Dissidentes de Religione tuebimur & manutenebimus* —— *Quam inconcusse, firmiter, & inviolabiliter Nos observaturos promittimus ac spondemus.* Cui Cautioni subscripta sunt nomina Archi-Episcopi, Episcopi Cracoviensis, Vladislaviensis, Przemisliensis, Samogitiæ, Camenecensis & aliorum Senatorum. *Vid. Volum. Constitut. pag. 449.* Præterea quanta solicitudine Paci huic inter Dissidentes Rex Sigismundus cautum voluerit, legi omnino merentur verba in

Recessu Comitiorum Coronationis *in Volum. Constit. pag. 490. & 491. Item jakośmy Confœderacyą à w niey Pokoy &c.* h. e. *Item quemadmodum Confœderationem & in ea Pacem inter Dissidentes in Religione Christiana, primum Olivæ, deinde hic in Coronatione Nostra, manutenere & tueri jurejurando promisimus, ita eadem semper fuimus sumusque mente, ut processus & executio utrique parti serviens contra violatores hujus pacis sufficienter constitueretur.* Et quia Tribunal Regni hanc etiam Pacem Decretis quibusdam turbare præsumebat, provisum est in Comitiis *Varsaviæ die 23. Novembr. Anno 1627.* celebratis sub Tit. *O Dekretach Tribunalskich, De Decretis Tribunalitiis pag. 9. Tribunał iż potestatem condendarum legum nie ma. &c. Quoniam Tribunali nulla data est potestas condendarum legum, sed solummodò secundum leges à tota Republica statutas judicare tenetur: Proindè causas in volumine Legum non descriptas, neque ad judicandum admittere, neque pœnas irrogare, nec iisdem quempiam aggravare debet suprà id quam Lege publicâ fuerint determinati. Et sicubi ejusmodi sententiæ sive clausulæ latæ deprehendantur, quæ vim legis sapiant vel pacem publicam turbent, prout quædam additamenta in nonnullis Decretis novissimi Tribunalis Lublinensis id continent, iisdem nemo urgeri debet, imò Decreta tali nullitati subjecta sint.* Eum pariter in finem, & ne petulantiâ aliorum Dissidentibus molestiæ crearentur, in *Comitiis Varsaviensibus die 12. Martii Anno 1631. habitis* sancita fuit hæc Lex *pag. 8. sub Tit.* Zatrzymanie pokoju pospolitego. *Conservatio pacis publicæ.* Iż pod prætextem Religiey Katolickiey &c. *Quoniam sub prætextu Religionis Catholicæ à licentiosis hominibus in Terris nostris varii tumultus & violentiæ excitantur, quo fit, ut pax publica scindatur & plurima incommoda inde enascantur. Nos ergo pacem publicam & securitatem in Regno Nostro conservare licentiamque ejusmodi coercere volentes, contra omnes, quicunque tumultibus & licentiosa petulantia publicam securitatem violare audebunt, forum coram Tribunali inter causas recentis criminis statuimus, & ut pœnis contra violatores pacis publicæ statutis puniantur decernimus.*

Post

Post obitum Regis Sigismundi III. tempore Interregni in *Confœderationis Cracoviensis Instrumento Kaptur dicto* & *Varsaviæ die 15. Julii Anno 1632.* erecto & unanimiter approbato hæc leguntur: *Vinculum inter Nos ratione Dissidentium in Religione factum inviolabiliter in omnibus articulis, punctis & clausulis secundum antiqvum Legum tenorem servare sancte promittimus. Et si quis quacunque ratione unionem hanc scindere præsumpserit, juxta obligationes superius nominatas adversus eum procedemus.* Eodem *Anno 1632. die 16. Julii* in *Confœderatione Generali Varsaviensi* omnium Ordinum Regni & Magni Ducatus Lithuaniæ securitati pacis inter Dissidentes sequentibus provisum Ordinationibus: Przytym aby pokoy pospolity &c. *Insuper ne Pax publica ulla ex causa turbetur, cavemus hoc Dissidentibus in Religione Christiana, quod pacem omnimodam Nos & Posteri Nostri invicem sub fide, honore & conscientiis conservabimus, propter ejusmodi differentias in Religione sangvinem non effundemus, neque ob hanc diversitatem litem alicui movebimus, neque confiscatione bonorum, infamia, carceribus, & exilio, aut quibuscunque aliis pœnis invicem animadvertemus, neque ulli Magistratui aut Officio ea in re auxilium præstabimus. Imò quodsi quis ea de causa sangvinem effundere, aut dicta pacta violenter rumpere præsumat aut pœnas superiùs recensitas extendere velit, omnes ea propter ad defensionem insurgere tenebimur, etiamsi quis sub prætextu alicujus Decreti aut Processus forensis id agere sustineat. Præterea cavemus, ne Decreta Tribunalitia Regni & Magni Ducatus Lithuaniæ, quæ vim Legis sapiunt, contra securitatem & Pacem Dissidentium lata in quolibet officio ad executionem deducantur, prout Constitutione Anni 1627. expresse cautum habemus. Et sicubi contra hanc Constitutionem decreta aliqua aut protestationes intercesserint in quovis judicio, ea nullius valoris esse declaramus. Similiter Mandata omnia Pacem inter Dissidentes tollentia ex Cancellaria vivente Rege data nullius ponderis æstimabuntur, neque imposterum extradentur. In Civitatibus Regiis, ubi in præsenti Dissidentes in Ecclesiis à se erectis publico gaudent Religionis exercitio eodem imposterum quoque, perinde ac nunc,*

gaudere & uti poterunt. *Ubi vero Ecclesias in præsenti ad eum usum erectas non habent, eas ad evitandos tumultus ibidem erigere non debebunt. Utique privatim unicuique peregrè venienti devotionibus sacris in ædibus privatis tuto operam dare integrum est.*

Quantumvis Constitutio Anni 1631. contra violatores securitatis publicæ satis rigorosè sancita fuerit, declaramus tamen, quod imposterum ejusmodi causæ violatæ securitatis Dissidentium à quacunque persona cujusvis conditionis non inter Causas terminorum tactorum, sed Feria hebdomadis quinta, ex speciali Regestro inter Causas recentium criminum judicari debeant, excepto si forte persona mere spiritualis in crimine deprehensa fuerit; Tum delinquens Officio Spirituali tradi, & ibidem prævia inquisitione judicari debet. Ministri quoque in Religione Dissidentium si à quopiam quacunque de causa citati fuerint, non debent habere forum, nisi in officio seculari competenti ratione quarumvis rerum & injuriarum, & in causis ex ipsorum Actoratu forum citati competens sequi ibique jus suum obtinere debet. Et in fine: A te wszytkie rzeczy &c. *Quæ cuncta superius recensita pro Nobis & Posteris nostris servare firmiter, & sub fide, honore, ac conscientiis nostris tueri promittimus. Quicunque vero his contravenire & pacem superius toties nominatam Ordinemque publicum destruere voluerit, contra talem omnes consurgemus in ejus destructionem.* Vid. Confœderatio Regni Generalis Anno 1632. die 16. Julii Varsaviæ inita pag. 3. 4. & in fine. Subscripta sunt Archi-Episcopus, Episcopi, Senatores approbando in omnibus & singulis hanc Confœderationem, nisi quod Episcopi cum nonnullis Secularibus Romano-Catholicis *hic prima vice* subscriptionibus suis adjecerint clausulam: *Salvis juribus Ecclesiæ Romanæ.* Ceterum quod talis clausula, sive, ut vulgo audit, salva Legi firmiter approbatæ nihil deroget, hoc ipso *Anno 1632. in Comitiis Electionis Regis Vladislai IV. die* 27. *Septembr. ad Varsaviam celebratis* sat apertè *in Articulis Pactorum Conventorum* declaratum, atque ejusmodi Subscriptiones his sunt explicatæ, imò dilutæ. verbis: A iż w tey zacney Koronie Narodu Polskiego &c. *Et quandoquidem in hoc Illustri Regno Gentis Polonicæ, Lithuanicæ*

thùanicæ, Russicæ &c. non pauci reperiuntur Dissidentes in Religione Christana, præcavendo, exemplo Antecessorum Nostrorum, ne seditiones aliquæ aut tumultus occasione Religionis oriantur, cautum est novissima Confœderatione Varsaviensi Generali, ut in causa Religionis Christianæ Pax inter Dissidentes de Religione conservetur; Quam Nos inviolabiliter servare in perpetum promittimus, non obstantibus quibuscunque Protestationibus contra hanc Confœderationem post Convocationem factis, salvis juribus Ecclesiæ Catholicæ Romanæ, integrâ nihilominus in omnibus Dissidentium de Religione Christianâ Pace & securitate, quemadmodum in Conventione Varsaviensi novissime habita Confœderatione Generali descriptum & cautum est. Ex quo factum, quod in Confœderationibus subsequentibus ubiRomanoCatholici subscribebant: *Salvis juribus Ecclesiæ Romano-Catholicæ*, ibi Dissidentes pari libertatis prærogativa non dubitabant subscribere: *Ita salva sint Jura Ecclesiæ Romano-Catholicæ, ut illæsa maneant Jura & Leges Regni, tum & liberum Religionis Dissidentium exercitium.* Item: *In quantum securitas & liberum exercitium Dissidentium Ecclesiæ non violabitur.* Vel ita: *Salvis per omnia juribus Dissidentium in Religione Christiana*, aut: *salva per omnia pace Dissidentium*, vel: *Non obstantibus quibusvis protestationibus & exceptionibus*, & Græcis Sacris addicti subscribebant: *Salvis Juribus veteris Ecclesiæ ritus græci*, Item, *Salvis Juribus Ecclesiæ Orientalis &c.* Videantur *Subscriptiones Confœderationum General. passim.*

Atque ita Pacem inter Dissidentes in Religione idem Serenissimus Rex Vladislaus IV. utroque juramento, tum super Pacta Conventa *Varsaviæ in Ecclesia S. Joannis Anno 1632.* tum in Actu Coronationis *Cracoviæ die 6. Februarii 1633.* eodem verborum tenore, qui Juramenti Heinrici, Stephani & Sigismundi III. fuerat, præstito firmavit. *Vid. Constit. Comit. Elect. Anno 1632. die 27. Sept. pag. 20. & Denuntiat. Regis Coronati pag. 4. 5.* nec non in Confirmatione Generali Jurium in Comit. Coronationis *Anno 1633.* fa-

cta, & per Approbationem Actorum Interregni. Vid. *Constitut. dict. Comitior. pag. 12. Tit. Acta Interregni approbantur*, ubi Confœderationum expressa fit mentio. Post obitum Regis Vladislai IV. *Anno 1648. die 18. Julii* subsecuta Confœderatio Generalis, in qua ipsissima verba Confœderationis Generalis *Anni 1632.* supra allegata repetuntur, addita in fine Declaratione hac notabili: *Hanc Confœderationem in omnibus punctis & clausulis pro Lege æterna habere volumus, & cuncta superius descripta spondemus pro Nobis & Posteris nostris constanter observare & manu tenere sub fide, honore & conscientiis nostris. Si vero quispiam istis contravenire & pacem superius in hac Confœderatione descriptam Ordinemque publicum turbare voluerit, contra talem omnes consurgemus in ejus destructionem.* vid. dict. Confœder. pag. 3. & 26. In pactis quoque Conventis cum Serenissimo Rege Joanne Casimiro *Anno 1648.* Respublica securitati Evangelicorum prospexit, & ne clausula noviter reperta *salvis juribus Ecclesiæ Romano-Catholicæ* officeret, eo, quo *Anno 1632.* factum fuerat, modo declaravit, testante *articulo Pactorum Conventorum* vers. A iż wtey zacney Koronie &c. *Et quandoquidem in hoc Illustri Regno &c.* Vid. Porządek Elekcyey, sive *Ordo Electionis Anni 1648. d. 6. Octobr. pag. 15.* ipseque Serenissimus Rex Joannes Casimirus juramentis super Pacta Conventa *Varsaviæ*, & in Coronatione eadem formula, qua Antecessores, præstitis, tum & Confirmatione jurium Generali *d. 23. Januarii 1649.* facta, pacem hanc confirmavit. *Vid. dict. Ord. Elect. pag. 25. & Constit. Comitior. Coronationis d. 1. Januar. Anni 1649. pag. 3. & 5.* Idem factum post Abdicationem Regis Joannis Casimiri in Confœderatione Generali *Varsaviæ d. 5. Novembris Anno 1668.* inita *artic.* Przytym aby pokoy pospolity &c. *Adhæc ut pax publica &c.* & in articulis Pactorum Conventorum cum Rege Michaele Anno 1669. conclusis *artic.* A iż w tey zacney Koronie Polskiey &c. *Et quia in hoc Illustri Regno Poloniæ &c.* Vid. Porządek Elekcyey &c. *Ordo Election. Anno 1669. pag. 15.* atque in Literis juramenti ab Eodem Rege *Varsaviæ d. 7. Julii & Cracoviæ d. 29. Septembr. Anno 1669.* præstiti. Porządek Elekcyey *anno 1669. pag. 29.* & *Constit.*

Comi-

Comitior. Varſaviæ d. 9. Sept. 1670. celebrator. pag. 4. ac Confirmatione Jurium Generali *Varſaviæ ſub tempus Comitiorum die 12. Septembr. 1670.* conceſſa *dict. Conſtit. pag. 8.* nec non poſt obitum Regis Michaelis in Confœderatione Generali *Varſaviæ d. 15. Junii Anno 1674. art.* Przytym aby pokoy poſpolity &c. *pag. 3. in fine & pag. ſeq.* Pactis conventis cum Sereniſſimo Joanne III. *Anno 1674.* concluſis *art.* A iż wtey zacney Koronie &c. *Vid.* Porządek Elekcyey Warſzawſkiey *d. 12. Aprilis 1674. pag. 18.* Literis juramentorum ad pacta Conventa *Varſaviæ d. 5. Junii* & *Cracoviæ* ſub tempus Coronationis *die 2. Februarii Anno 1676.* præſtitorum *dict.* Porządek *Anno 1674. in fine* & *Conſtit. Comitior. Coronationis Anno 1676. pag. 4.* atque Confirmatione jurium Generali Cracoviæ in dictis Comitiis Coronationis *Anno 1676.* ſubſecuta. *alleg. Conſtit. Comitior. Coronat. pag. 8.* Ibi: *Quid verò ſuprà hiſce literis Privilegia libertates Eccleſiaſticas cum cæteris confirmaverimus, in juramento noſtro Eccleſias Catholicas Romanas nominaverimus, id nihil omnibus Eccleſiis Græcis & Privilegiis earundem obeſſe debet; imò eadem in ſuo robore conſervamus, nec non & articulo huic Juramenti ne unquam derogare volumus, quòd videlicet pacem & tranquillitatem inter Diſſidentes de Religione tuebimur & manutenebimus, quam inconcuſſe, firmiter ac inviolabiliter, & cum effectu Nos obſervaturos promittimus ac ſpondemus;* & tandem poſt fata Divi Joannis III. in Confœderatione Generali *Varſav. d. 28. Sept. Anno 1696. artic.* O zachowaniu *inter Diſſidentes in Religione* ſtatecznego pokoju *pag. 3. ſeq.* his verbis: *De conſervanda inter Diſſidentes in Religione firmiſſimâ pace antiqua Jura & Confœderationes, inſpecie tamen Confœderationem Varſavienſem Anni 1674. in toto reaſſumimus, circa quæ memoratos Diſſidentes inviolabiliter conſervamus, omnes præcedentium Interregnorum Confœderationes reaſſumendo ſpondemus, quòd ipſos circa Jura & Privilegia tuebimur & conſervabimus.* Pariter in Pactis conventis cum Sereniſſimo Auguſto II. *die 27. Junii Anno 1697.* initis *artic.* A iż wtey zacney Koronie &c. Vid. *Conſtitut. Comitior. Pacificationis die 16. Junii Anno 1699. Varſaviæ habitorum pag. 7.* nec non utroque juramento tum in finibus

bus Regni *in Villâ Pickari* ſuper articulis pactorum Conventorum 24. *Julii Anno 1697.* tum *Cracoviæ* tempore Coronationis *die 15. Septembr. Anno 1697.* præſtito. Vid. *Conſtit. Comitiorum Coronationis Anno 1697. pag. 5. ſeq.* ac tandem in Confirmatione jurium Generali *Cracoviæ in Comitiis Coronationis d. 28. Sept. Anno 1697.* facta, *dict. Conſtit. Comit. Coronat. pag. 9. in fin. & ſeq.*

Præter hæc omnia hactenus recenſita jura pro ſecuritate Diſſidentium liberrimoque Religionis Auguſtanæ uſu etiam militat Pax Polono-Svecica *Olivæ die 3. Maji Anno 1660.* concluſa, in cujus *Articulo II.* non tantum §. 2. generaliter diſpoſitum: *Hac generali Amneſtia gaudeant omnes & ſinguli cujuscunque Status, conditionis, &* Religionis *fuerint — nec ullis hoc bellum præjudicio & noxæ ſit in ſuis Juribus, Privilegiis ac conſvetudinibus generalibus & ſpecialibus, tam in Eccleſiaſticis quam in Civilibus profanisque, quibus ante hoc bellum gaviſi ſunt, ſed iis in totum fruantur ſecundum Leges Regni;* verum etiam §. 3. ſpecialiter cavetur: *Civitatibus Pruſſiæ Regalis quæ in poſſeſſione Suæ Regiæ Majeſtatis Regnique Sveciæ hoc bello fuerunt, manebunt ibidem omnia Jura, Libertates, & Privilegia, quibus ſive in Eccleſiaſticis ſive in profanis potitæ ſunt ante hoc bellum (ſalvo libero, uti ante bellum viguit, in prædictis Civitatibus Catholicæ & Evangelicæ Religionis exercitio) earumque territoria, Magiſtratus, Communitates, cives, incolas, & ſubditos Sacra Regia Majeſtatis Poloniæ eadem, quo olim, Clementia & Gratia Regia impoſterum proſequentur, fovebit, & tuebitur.*

Pertinet huc etiam

Declaratio Illuſtriſſimorum & Excellentiſſimorum Dominorum Sacræ Regiæ Majeſtatis & Inclytæ Coronæ Sveciæ ad Tractatus Pacis Legatorum Plenipotentiariorum pro Pace ac Libertate omnium ab Eccleſia Catholico Romana de Religione in Polonia Diſſidentium in puncto Amneſtiæ cauta.

Sa-

Sacræ Regiæ Majestatis Regnique Sveciæ ad Pacificationem in Borussia Legati Commissarii Plenipotentiariæ.

„Notum testatumque facimus. Quod licet à Religione Romano-„Catholica in Regno Poloniæ & Magno Ducatu Lithuaniæ „dissidentes in moderno Instrumento Pacis Sveco-Polonicæ Arti-„culo de Amnestia secundo per expressum non sint nominati, dicta „tamen Amnestia tam generalis quam specialis etiam illos concer-„nat, eaque ipsi tota frui debeant. Neque enim Legationi Svedi-„cæ mens fuit, ullas leges antiquas & antiquatas contra hæreticos „sic dictos sancitas, vel etiam novas durante hoc bello (quo me-„rito præsumi debet ac potest nihil esse innovandum) latas hoc „tractatu confirmandi, sed potius, ut hac pacificatione cuncta in „eum statum, qui ante hoc bellum fuit, reducantur, nec cui-„quam, quod partes Sacræ Regiæ Majestatis Sveciæ secutus fuerit, „sub quocunque prætextu noxæ & fraudi sit efficiendi. Ac pro-„inde declaramus ac testamur, verba in §. 2. præfati articuli *secun-„dum Leges Regni* ex parte Nostra non aliam vel antehac admisisse „vel etiamnum admittere interpretationem posse, quam ut unus-„quisque sine exceptione, & cujuscunque Status, conditionis, aut „Religionis sit, gaudere debeat juribus, privilegiis & consvetu-„dinibus tam in Ecclesiasticis quam in profanis secundum Leges „Regni, sicut ante hoc bellum observatum fuit. In cujus rei fi-„dem præsens attestatum manibus nostris subscriptum Sigillo Le-„gationis majori roborari fecimus Sobothi die 31. & 21. Maji, „1660. Magnus Gabriel de la Gardie. Benedictus Oxenstierna „à Gyldenklau. Christoph. Carolus Schlippenbach. *Vid. Londorp. Actor. Publicor. Tom. IX. pag. 692.*

Quod ad *Civitatem Gedanensem* speciatim attinet, hanc sub Divo Sigismundo Augusto Rege Libertatem Religionis Augustanæ jam habuisse, ex Indulto Regio *super libera administratione & libero usu Sacro-Sancti Eucharistiæ Sacramenti sub utraque specie*

Vilnæ fer. 2. poſt Feſtum Viſitationis Beatiſſimæ Mariæ Virginis proximâ Anno Domini 1557. conceſſo facile colligitur. Eſt autem ejus Indulti tenor, ut ſequitur:

Sigismundus Auguſtus DEI Gratia REX Poloniæ. &c. &c. &c.

„Notum teſtatumque facimus præſentibus Literis Noſtris univerſis & ſingulis, quorum intereſt. Quod cum alias ſæpe „multumque Nobis cum per ſupplices libellos & internuntios ſuos „humiliter ſupplicaſſet Senatus populusque Civitatis Noſtræ Gedanenſis, tum vero per quosdam Proceres & Conſiliarios Noſtros „Ducatus Pruſſiæ inſtantibus precibus Nos obteſtaſſent, ut admi„niſtrationem Cœnæ Dominicæ juxta præſcriptum verbi DEI & „veteris Eccleſiæ morem ſub utraque ſpecie, panis videlicet & vi„ni, illis concedi dignaremur. Quam rem iidem Proceres & Con„ſiliarii pertinere arbitrabantur non modo ad ſanandas conſcien„tias multorum, verum etiam ad retinendos eos in fidei, clien„telæ & ſubjectionis noſtræ officiis. Nam eſſe ex eorum numero „plerosque, qui uſuram tanti Sacramenti à multis jam annis non „attingentes, miſere & acerbe cum conſcientiis ſuis luctentur. „Quo fit, ut populus Magiſtratui non ſatis propenſa & expedita „voluntate officium ſuum præſtet, quod in ejusmodi re, quæ & „pia illis & verbo Dei conſentanea videtur, ad ſanandas vero illo„rum conſcientias magnopere neceſſaria, Magiſtratum ſibi deeſſe „exiſtimat. Nos etſi ſæpe id negotii in alia atque alia tempora re„jeceramus, fore ſperantes, ut ope Concilii Sancti Oecumenici, „ſaltem Nationalis, diſſidia Religionis tollerentur: tamen quia in „conſpicuo res eſt, & tempora & Reſpublica indies turbatiora ap„parere, & emergere, ſubinde paſſim ubique bellorum tumultus, „propter quos Concilii celebrandi ſpes multo minor affulgeat ac „olim: Ideò Nos, qui pro virili parte ex officio Noſtro Regio in„firmitati hominum mederi & conſcientiis illorum conſulere te„nemur, non potuimus tot inſtantes obteſtationes fidelium ſub-

„ditorum

„ditorum noſtrorum, tum & ſuffragia Conſiliariorum noſtrorum „illius Provinciæ, qui hoc nomine pro illis laborant, negligere; „maxime vero cum intelligamus in Comitiis Imperialibus, in „quibus de conciliatione dogmatum Religionis pro utraque parte „laboratum eſt, de reſtitutione alterius ſpeciei non magnum fore „inter Collocutores diſſidium. Quapropter de ſententia & volun„tate Eorundem Conſiliariorum Ejusdem Provinciæ permiſimus & „admiſimus, prout præſentibus permittimus & admittimus Sena„tui populoque Civitatis Noſtræ Gedanenſis liberam adminiſtra„tionem & liberum uſum Cœnæ Dominicæ ſub utraque ſpecie in „Eccleſiis quibusvis omnibus hominibus utriusque ſexus & cujus„cunque conditionis qui hoc Sacramento eo modo uti voluerint „infra hinc & futura Regni Comitia Generalia ubicunque locorum „celebranda. Promittimus verbo Noſtro Regio, quod nemini à „quoquam periculum creari, neminem periclitari patiemur, qui „utramque ſpeciem Sacramenti Cœnæ Dominicæ ſumpſerint aut „ſumere voluerint. Harum, quibus in fidem præmiſſorum Sigil„lum Noſtrum annulare eſt ſuperappoſitum, teſtimonio Literarum. „Datum Vilnæ, feriâ ſecundâ poſt Feſtum Viſitationis B. Mariæ Virgi„nis proximâ Anno Domini MDLVII. & Regni Noſtri XXVIII.

Poſt mortem Regis Sigismundi Auguſti primam Cautionem Regiam ſuper libero Religionis Auguſtanæ exercitio Rex Stephanus Civitati Gedanenſi dedit his verbis:

Stephanus DEI Gratiâ REX Poloniæ, Magnus Dux Lithuaniæ, nec non Terrarum Cujaviæ, Sandomiriæ, Siradiæ, Lanciciæ, Ruſſiæ, Pruſſiæ, ac Culmenſis, Elbingenſis, Pomeraniæ, Livoniæque, tum etiam Tranſylvaniæ Princeps.

„Significamus præſentibus Literis Noſtris quorum intereſt univer„ſis & ſingulis præſentibus & futuris harum notitiam habituris. „Quod cum à Nobis petiiſſent Internuncii Civitatis Noſtræ Geda-

„nensis, ut illi liberum usum & professionem Religionis Augustanæ Confessionis concederemus, Literisque Nostris id illis firmum & stabile esse debere caveremus, Nos, qui jampridem in „Conventu Coronationis Nostræ atque prius in Transylvania juramentum de Religione servanda præstitimus, facile consensimus, „ut iterata promissione Nostra, ita petentibus Civitatis Nostræ Internunciis, denuo etiam promittamus & concedamus, ut Religionis Augustanæ Confessionis tam in Civitate Gedanensi, quam „extra muros in ejus Districtu & Jurisdictione, Templis, Monasteriis, Xenodochiis, ut sub adventum Nostrum in Regnum „utebantur, & in ejus possessione fuerunt, pacifice & quiete libera professio fiat, neque cuiquam Religionis ergo molestia vel „negotium exhibeatur, omnesque in libero usu Augustanæ Confessionis conservabimus, manutenebimus, & tuebimur, quemadmodum id tam in Transylvania, quam postea etiam Cracoviæ juramento affirmavimus, nec volumus, ut in Templis ritus „Ceremoniarum ullo pacto immutentur. In cujus rei fidem præsentes manu Nostra subscripsimus, Sigillumque Nostrum appendi jussimus. Datum Mariæburgi die 16. Mensis Decembris „Anno 1577. Regni Nostri secundo.

Ubi obiter notandum, clausulam de ritibus ceremoniarum non immutandis Cautioni huic propter Calvini dogmata professos utpote ad ritus ceremoniarum immutandos nimium tunc proclives, instantibus Augustanæ Confessioni addictis insertam fuisse.

Eandem porro Cautionem iisdem verbis reiteravit D. Sigismundus III. *Cracoviæ in Conventu Coronationis die 11. Januarii Anno 1588.* tum & D. Vladislaus IV. *Cracoviæ in Comitiis Coronationis die 10. Martii Anno 1633.* Item Johannes Casimirus *Cracoviæ in Conventu Generali Coronationis die 6. Februarii, Anno 1649.* ibi: „Ut Religionis Augustanæ Confessionis tam in Civitate Gedanensi, „quam extra muros in ejus Districtu & Jurisdictione — imposterum „quoque, uti temporibus Divi parentis & Divi Fratris Nostri in „usu & possessione fuit, pacifice, quiete, libera professio Sacramentorumque administratio permaneat, neve ea de causa Civitati

„ejus-

„ejusque incolis publice aut privatim molestia vel negotium exhibeatur aut impedimentum ullum afferatur, Authoritate Nostra Regia prospicere, omnesque in libertate Religionis Augustanæ Confessionis plene ac integre conservare, manutenere, & tueri, neque in possessione illius Civitatem Gedanensem turbare, aut a quopiam turbari permittere temporibus quibuslibet futuris pro Nobis & Successoribus Nostris Regibus Poloniæ recipimus ac spondemus;„ Nec non D. Michael Rex *Cracoviæ in Conventu Coronationis die 9. Novembris Anno 1669.* atque Divus Joannes Tertius *Cracoviæ in Comitiis Coronationis die 26. Aprilis Anno 1676.* & tandem iisdem verbis Serenissimus Rex Augustus II. *Varsaviæ die 30. Januarii Anno 1698.*

Quemadmodum vero ex adductis indubium manet, libertatem Religionis Christianæ in Regno Poloniæ incorporatisque Provinciis adeoque & in Terris Prussiæ & ad has pertinentibus Civitatibus, adeo firmis inniti fundamentis, ut inter Dissidentes in Religione Christiana Pax & Tranquillitas publica esse, nec ulla ratione interturbari, nec quisquam sub prætextu Religionis periculo affici debeat: ita sequentes inde necessario promanant Conclusiones.

Prima est, quod inter Romano-Catholicos Augustanæ Confessionis socios sit æqualitas jurium, quatenus formæ Reipublicæ conformis. Ratio Ima quia scopus & finis præallegatarum Cautionum, Confœderationum, Pactorum Conventorum, & Juramentorum Regiorum, qui est, ut Pax & Concordia conservetur, obtineri aliter nequit, siquidem impossibile est, inter eos qui ejusdem sunt conditionis & status servari posse pacem & tranquillitatem, si dispari & inæquali jure debeant gaudere; Adhæc IIdò ipsa vult Æquitas, ut quod quisque juris statuit in alium, eo ipse utatur. IIItiò Æqualitas quam maxime servanda est in pactis interpretandis & judiciis, adeò ut ob æqualitatem servandam à Regulis juris communis sæpe recedatur, omnisque IVtò dispositio ad eum reducenda venit sensum qui æqualitati magis accedit. Atque ita si Pax publica in Regno Poloniæ in Causis Religiosis & profanis conservan-

ſervanda eſt, oportet conſtans jus & æquum obſervetur, & relinquantur Statibus tam Evangelicis quam Catholicis ſua Jura, Libertates & Privilegia, ita, ut quod uni parti juſtum eſt, alteri quoque ſit juſtum, violentia omni & via facti in perpetuum ceſſante.

Secunda Concluſio eſt, quod quidquid ſingulæ harum Religionum de fide & neceſſario credendum eſſe judicant, illud quoque docere ex ritu ſuo, agere, modeſte & absque turbis defendere, nec, dum id fit, uni parti alteram hæreſeos inculpare, ſive, ut vulgo loquuntur, hæretificare liceat. Sicuti enim inane ſaltem foret Libertatis Religionis nomen, ſi dogmata fidei proponere, publice docere, & quæ illis contrariantur ore & ſcriptis pro rei neceſſitate cum prudentia Theologica ſine acerbitate refutare, adeoque modeſto, ut vocatur, Elencho uti non concederetur: ita illos pro hæreticis velle habere, quorum Religio Legibus publicis aſſerta, conſequenter quoad *effectus civiles* pro *orthodoxa* declarata, inter quos unio & Confœderatio inita, & quibus æqualis protectio promiſſa, maximam ſapit injuriam. Quorum conſequens eſt, licere ea omnia peragere, quæ Religionis ſuæ ratio & inſtitutum efflagitat, tum & quod Magiſtratus tot Doctores ac Eccleſiæ Miniſtros, quot ſeſe opus habere arbitratus fuerit, ad docendum populum adſciſcere, nec non Templa Religionis exercitio neceſſaria exſtruere & conſervare, nequaquam prohiberi poſſit, quia Exercitium Religionis ſine his conſiſtere nequit, conceſſo autem exercitio conceſſa cenſentur omnia quæ ex neceſſitate quadam conſequuntur, ſine quibus illud alias inutile foret, ne una via conceſſum altera rurſus auferatur.

BÖHMERUS *in Jur. Eccleſ. L. I. Tit. XXXI. §. 75.* rem ita exprimit: Proteſtantes Jurisdictioni Epiſcoporum Catholicorum *in iis caſibus ſubſunt*, qui *Auguſtanam Confeſſionem nullatenus concernunt*, modo iis occaſione Proceſſus nihil injungatur, Auguſtanæ Confeſſioni vel conſcientiæ repugnans. In Pace Religioſa de Ao. 1555. in Inſtrum. Pacis confirmato huc referuntur; Der Augſpurgiſchen Confeſſion, Religion, Glauben, Beſtellung der Miniſterien,

Kir-

Kirchen-Gebräuche, Ordnungen und Ceremonien so sie aufgerichtet, oder aufrichten möchten: Proinde huc reducenda

1. Credenda & Res fidei,
2. Ceremoniæ & ritus ecclesiastici
3. Ministeriorum constitutio
4. Et quæ ex principiis Augustanæ Confessioni addictorum per necessariam consequentiam fluunt, utut credenda est res fidei proprie non Concernant:

Sane Sanctos non omnes agnoscimus, nec illis dies festos dedicamus, adeoque nec cogi possumus ut easdem cum Catholicis ferias celebremus: In Causis vero matrimonialibus, quoniam iisdem fere principiis utimur, Jurisdictioni Episcopi subtrahere nos non possumus.

Conclusione *Tertia* infertur, quod Libertas hæc Religionis ab una aut altera parte nullatenus tolli queat, nec ulla ratione aut via eidem contravenire fas fit. Ratio, quia Natura Cautionum, Confœderationum, Pactorum & Juramentorum exigit, ne illo, cui, & cum quo facta, invito enerventur aut oppugnentur, vinculo fidei & obligationis inter homines maxime periclitaturo, si, quæ inter ipsos semel placuerunt, juramentoque firmata sunt, pro lubitu ab alterutro successu temporis potentiori facto revocari & annullari possent. Spectat huc omnino etiam Recessus ab una Religionum permissarum ad alteram Religionis libertati tam arcta colligatione connexus, ut hæc vetito illo salva & integra haberi nequeat, cum & ipsa Jura allegata publica & Cautiones Regiæ illis ab initio data fuerint qui a Romana Ecclesia recessum fecerant. Atque si vigore Pactorum cum Serenissimis Regibus Conventorum *integra in omnibus inter Dissidentes de Religione Christiana Pax & Securitas esse ac servari, nec juxta formulam Juramenti Regii quisquam ullo modo affici opprimique causa Religionis debet*, certe eandem pacem & securitatem etiam quoad hoc punctum transitus de una Religione ad aliam præstare, neque taliter transeuntes quacunque

que ratione, five in perfonis five in bonis, damnis & periculis afficere ac opprimere neceffum eft. Accedit, quantum in fpecie *ad Civitatem Gedanenfem* attinet, & hoc, quod, quemadmodum prima illa folenni Cautioni Regia Divi olim Stephani Anno 1577. facta Civitati huic promiffum, ut Religionis Auguftanæ Confeffionis ita, *uti fub adventum Sereniffimi Regis in Regnum utebantur & in ejus poffeffione fuerunt*, pacifice & quiete libera profeffio fiat, *neque cuiquam Religionis ergo moleftia vel negotium exhibeatur*, jam vero extra omne dubium pofitum eft, tunc temporis quamplurimos à Religione Romano-Catholica ad Religionem Auguftanæ Confeffionis tranfitum feciffe, atque hanc in poffeffione libere & citra ullam alicujus moleftiam recipiendi & fovendi hujusmodi tranfeuntes fuiffe: ita huic libertati antiquæ & poffeffioni fubfecutis Divorum Succefforum Regum Poloniæ, qui non interrupto Ordine Sceptrum tenuerunt, nec non moderni Sereniffimi feliciter Regnantis Cautionibus Regiis fufficienter profpectum eft, fingulis libertatem Religionis Auguftanæ Confeffionis Civitati huic ita, uti temporibus Divorum Prædecefforum in ufu & poffeffione fuit, obfirmantibus, neque in poffeffione illa Civitatem turbare, aut à quopiam turbari permittere, tum & ne Religionis caufa Civitati ejusque incolis publice aut privatim moleftia exhibeatur, aut impedimentum ullum afferatur Authoritate Regia profpicere, omnesque in libertate Religionis Auguftanæ Confeffionis plene ac integre confervare, manutenere & tueri, temporibus quibuslibet futuris pro fe & Succefforibus Regibus Poloniæ fpondentibus. Nec obftat, tum quod in Confœderatione Regni Generali *Anno 1632. Varfaviæ* facta Diffidentibus nova Templa erigere prima vice interdici voluerit, tum quod idem Interdictum in fubfecutis *Anno 1648. 1668. 1674. & 1696.* Confœderationibus repetitum, infimulque dicto *Anno 1668.* in folenni poft Abdicationem Sereniffimi Joannis Cafimiri Regis Ordinum Regni Convocatione Confœderationi publicæ infertum fit, eos, qui à Romano-Catholica fide tranfitum fecerunt, pariter ut Arrianos à libertate & pace Religionis Diffidentibus in Religione Chriftia-

Christiana assecurata excludi debere his verbis: „Arriani uti Lege „publica proscripti, nec non Apostatæ à fide Catholica Romana & „unitorum ab hinc transeuntes, non debent sub hac Confœdera„tione tegumen suum habere, imo vero omnes Constitutiones de „Arrianis sancitas reassumimus & confirmamus perpetuis tempori„bus. Apostatæ autem præmemorati abhinc convicti in foro fo„ri exilio puniendi erunt. *Confœderatio Varsaviensis Anni 1668. pag. 5.* per *Constitutionem Comitiorum Coronationis Anno 1670. Tit. Approbatio Actorum Interregni pag. 11. confirmata.* Quæ clausula etiam iisdem prorsus verbis in *Confœderatione* post fata Divi Michaelis Regis *Anno 1674. inita* subsequenter per *Constitutionem Anni 1676.* approbata, nec non post obitum Serenissimi olim Regis Joannis III. *Anno 1696.* sancita *Confœderatione*, utpote in qua a pace Religionis Apostatæ, additis Quakeris & Mennonistis, eximuntur, reperita exstat. Vid. *Confœderatio Generalis Varsaviensis Anni 1674. pag. 5. Constitut. Comitior. Coronat. Anni 1676. Tit. Approbatio Actorum Interregni pag. 12. Confœderatio Generalis Varsaviensis Anni 1696. die 29. Augusti pag. 4.* Etenim constat, quod contra præjudiciosum Confœderationis Anni 1632. articulum sub tempus Comitiorum Electionis, in Campo Electorali ſnomine Thorunensis & Gedanensis Civitatis per Secretarios tunc præsentes non tantum oretenus protestatum, sed & Scriptum Manifestationis oblatum & a Mareschallo Equestris Ordinis Illustri Jacobo Zobieski publice lectum fuerit sequentis tenoris:

„Quoniam in scripto a Dominis Deputatis ratione securitatis „Dissidentium in Religione concepto mentio fit Provinciarum Re„gno annexarum, Terras vero & Civitates Prussiæ ita Regno Po„loniæ annexas & incorporatas esse constat, ut nihilominus pecu„liaria sua Jura semper habuerint, quæ velut in universum nihil „in nos constitui sine nobis, nec quicquam oneris nobis imponi „permittunt, sic invitis nobis ulla in parte immutari nequeunt: „Ideò internuncii Civitatis Thorunensis ac Gedanensis indemnitati „Civitatum Prussiæ præcavendo per expressum manifestant, qua„tenus in Confœderatione proxima vel moderna ejus confirmatio-

„ne aliquid continetur, quod in præjudicium præfatarum Civita-„tum sinistra interpretatione quoquo modo allegari posset, id „ipsum Juribus, Privilegiis, ac Immunitatibus suis, adeoque & „*libertati Religionis ac rebus ad eam pertinentibus*, nihil omnino „officere ac derogare posse aut debere, quin potius easdem Civi-„tates in libera & a Serenissimis Poloniæ Regibus sibi concessa Re-„ligionis professione sine cujusquam impedimento porro relin-„quendas, neque ulla ratione, vel sub quocunque prætextu, in eo, „quo hactenus fuerunt, usu & possessione turbandas, minores „etiam Civitates, quibus Libertas ista in Religionis exercitio de „facto adempta est, in priorem statum restituendas esse.

Pariter contra insertum præallegatis Confœderationibus de Apostatis a fide Catholica-Romana articulum, huncque confirmantes Constitutiones Regni præjudiciosas, tum Status & Ordines Terrarum Prussiæ universi per Lauda Manifestationum ac Protestationum in Conventu Generali Mariæburgensi *die 30. Augusti Anno 1696.* item in Conventu Generali Graudentinensi *die 26. Januarii Anno 1671.* & Conventu Generali pariter Graudenti celebrato *die 14. Julii 1676.* dissensum suum testati sunt, tum in specie Civitates Majores, tam ratione interdictæ erectionis templorum *in Castro Zakrocinensi fer. quarta, ipso die & Festo Transfigurationis Christi Domini Anno 1648.* quam contra articulum de Apostatis *Graudenti Anno 1699. die 3. Februarii* item in Conventu Generali Graudentinensi *coram Actis Civilibus Graudentinensibus die 5. Februarii Anno 1671.* nec non *Anno 1672. die 16. Januarii* & *Anno 1674. die 9. Aprilis*, utraque vice in Conventibus Generalibus *coram iisdem Actis Civilibus dictæ Civitatis* & tandem coram sæpe dicto *Judicio Civili Graudentinensi die 20. Novembris Anno 1696.* solennissimas interposuerunt protestationes, omni meliori modo præcaventes, „ne dictus articulus Confœderationibus & anterioribus & novissimæ insertus Ci-„vitatum juribus, Privilegiis ac Immunitatibus, adeoque & liber-„tati Religionis, rebusque & personis ad eam pertinentibus, ullo „modo officere vel derogare possit ac debeat, quin potius eædem „Civitates in libera a Serenissimis Poloniæ Regibus eis concessa Re-

„ligio-

„ligionis professione, sine cujusquam præpeditione porro relin-
„qui, neque ulla ratione, vel sub quocunque prætextu in eo, quo
„hactenus fuerunt, usu ac possessione præpediri, neque clausula
„de Apostatis ad Articulum de libertate Religionis Dissidentium
„ad Terras atque Civitates Prussiæ earumque cives vel incolas ex-
„tendi, nec iisdem præjudicare & ut minorum quoque Civitatum
„libertas Religionis salva semper & illæsa manere debeat.„ Hac
eadem ratione cum in Comitiis *Anno 1685. die 16. Februarii Var-
saviæ* celebratis sequens placuisset Constitutio, sub Tit. *Regestr A-
ryański*, *Regestrum Arrianorum:* Ponieważ *ultra mentem* Constitu-
cyey *Anno 1658.* „Quandoquidem ultra mentem Constitutionis
„Anni 1658. & aliarum omnium subsecutarum contra Sectam Ar-
„rianorum statutarum, & contra Naturam Causarum, ad Regestrum
„Arrianorum in Judiciis Tribunalitiis trahi solent & judicare per
„abusum diversæ conditionis homines Secta hac non contamina-
„ti: propterea huic obviando statuimus, ut ad Regestrum illud
„nullæ personæ trahantur in Causis quibusvis; præsertim juris,
„fundi, administrationis justitiæ, & aliis, nisi tantum professione
„mere Arriani, Apostasiæ Judaismi, Sacrilegii, violentiæ & ob-
„sanguinolationis in Ecclesia vel Cœmeterio rei, ac eorum fauto-
„res & complices, idque sub pœna evocationis quingentarum
„Marcarum, & nullitate judicatorum, ac condemnationum. *Vid.
Constitut. Anni 1685. Tit. Regestr Aryański pag. 20.* Civitates Prus-
siæ majores in primo post Comitia *Graudenti die 21. Augusti ejus-
dem Anni 1685.* habito Conventu Generali solenni Manifestatione
& Protestatione *Actis Civilibus Graudentinensibus* ingrossata contra
præjudiciosas Constitutiones dictis in Comitiis Regni quocunque
nomine introductas, & inprimis contra hanc sub *Titulo: Regestr*
„*Aryanski* sibi prospexerunt, quod nimirum in quantum Juribus
„ac Indultis Privilegiorum Civitatum Prussiæ quoad liberum exer-
„citium Religionis Augustanæ Confessionis adversa est ac præjudi-
„cet, Civitates, Cives ac Incolas minime afficere, nedum rigore
„suo involvere debeat ac valeat.

Facit huc

Laudum contra indebitam ex prætenſa cauſa Apoſtaſiæ & Arrianiſmi ad Judicium Tribunalitium Lublinenſe factam evocationem & condemnationem certarum perſonarum & incolarum Civitatis Gedanenſis.

„Nos Status & Ordines Terrarum Pruſſiæ in moderno Conventu „Generali Mariæburgi congregati Univerſis & ſingulis, quo„rum intereſt, notum teſtatumque facimus. Quod cum Nobis „innotuit, quatenus Dn. Nathanael Dilger, Auguſtanæ Confeſſio„nis in Civitate Gedanenſi Eccleſiaſtes, Dn. Martinus Zweck Ve„teris Civitatis Scabinus, & Daniel Memſen Civis & Mercator „ibidem, ex prætenſa cauſa Apoſtaſiæ & Arrianiſmi, ad Judicium „Tribunalitium Lublinenſe evocati, & juxta obloquentiam Decre„ti in pœnas bannitionis, infamiæ &c. condemnati fuerint: Pro„inde præcavendo autoritate præſentis Conventus, ne per evoca„tionem ejusmodi ad fora incompetentia jura & libertates harum „Terrarum & Civitatum, ordoque inſtantiarum labefactetur & „convellatur, ſtatuimus & decernimus, quod præfatos Dn. Na„thanaelem Dilger, Dn. Martinum Zweck, & Danielem Memſen, „non obſtante iſta condemnatione tanquam in foro incompetente „lata, circa priſtinum honoris & ſecuritatis ſuæ ſtatum conſervan„dos eſſe duximus, prout etiam conſervamus præſentis Laudis vi„gore. In præmiſſorum fide Sigillum Terrarum hiſce ſubappreſ„ſum eſt. Actum & Datum in Conventu Generali Mariæburgi „die 8. Julii Anno 1671.

Nec omittenda quæ Statibus & Ordinibus Terrarum Pruſſiæ contra injuſtam vocis *Hæretici* in Diſſidentes de Religione derivationem placuerunt, ut videre eſt

Ex Instructione à Statibus & Ordinibus Terrarum Prussiæ Nuntiis ad Comitia Generalia Varsaviæ die 27. Augusti Anno 1668. celebr. ex Conventu Generali Graudentinensi die 3. Augusti dicti Anni 1668. data.

„Quandoquidem Decretum Tribunalitium inter Illustrem & Magnificam Castellanam Gedanensem Annam à Czemen Càpitaneam Stumensem, bonorum Lichtenfeld Hæredissam, & PerIllustrem & Admodum Reverendum Stanislaum Zerumbski Culmensem, Kruszvicensem Canonicum, Tyrgartiensem Præpositum Petricoviæ in Judiciis Tribunalitiis Regni feria 6. post Dominicam Septuagesima proxima Anno Domini 1668. ratione Ecclesiæ in Bonis Lichtenfeld latum certa aggravantia, quæ vim legis sapiunt, in se comprehendit, & contra Constitutionem Anni 1627. Pacem Dissidentium, *Hæreticos eodem Decreto injuste nominando*, labefactat, instabunt Domini Nuntii, ut Lege publica caveatur, ne Decretum hoc in ea parte nec ad exemplum, nec ad præjudicatum, executioni perpetuis temporibus subjaceat, nec in sequelam unquam hoc *infame nomen Hæreticorum à Dissidentibus plane alienum* tam Decretis Tribunalitiis, quam præjudicato vel exemplo, in futurum deveniat. Quod negotium ita sibi habeant recommendatum, ut aut hoc, aut nullum, pertractandum sit.„

Atque hæc demonstrandis Juribus quibus Pax inter Dissidentes liberumque Religionis Augustanæ Confessionis exercitium innititur, sufficiant.

PACI DISSIDENTIUM PROSPICITUR.

Et quoniam in hoc inclyto Regno Poloniæ, Polonicæ & Lithuanicæ Nationis & Provinciarum annexarum, non exiguus eſt Diſſidentium in Religione Chriſtiana a) numerus, propterea exemplo Anteceſſorum noſtrorum b), ne poſtea ex hac cauſſa ſciſſiones & ſangvinis effuſiones fiant, id quod antiquis confœderationibus c) & conſtitutionibus d) cautum eſt, perpetuis temporibus tenebimus, non obſtantibus quibuscunque proteſtationibus e), integra tamen in omnibus diſſidentium in Religione Chriſtiana, pace & ſecuritate f).

a) Una fuit olim, poſt receptum Chriſtianiſmum, Religio, eaque Romano-Catholica. Cum Caſimirus Magnus a. 1340. Ruſſiam rubram Regno jungeret, admiſſa præter Romano-Catholicam, & Græca, quod eadem in illis Terris floruerat, & Rex fidem dederat Ruſſiæ Proceribus, ſe eandem haud violaturum aut mutaturum. DLUG. *L. IX. p. 1058.* Inde, cum a. 1344. nonnulli ex hac gente, rebellionem molirentur, cauſſam allegabant, quod ſuæ Religioni interitum metuerent. DLUG. *l. c. p. 1071.* Ex hoc tempore, in Regno, cujus pars facta Ruſſia, duæ Religiones obtinuerunt. His tertia ſe jungere voluit, cum Vladislao Jagellone imperante, ex Bohemia, Huſſitarum dogmata, in Poloniam ſe infunderent. Sed quo minus id fieret, obſtitit Rex ſeveriori mandato a. 1424. Vieluni publicato, quo omnes hæretici in Regno capi & puniri, omnes, qui ex Bohemia venerint, Religionis nomine examen ſubire, quicunque ex Polonis in Bohemia fuerint, certo tempore, ſub poenis graviſſimis, tanqum hæreticis irrogandis, in Patriam reverti jubentur, ac mercatoribus omne cum Bohemia commercium interdicitur. LASKO *Statut. f. 75.* PRILUS. *Stat. p. 169.* Et a. 1438. Ordines adverſus eosdem hæreticos illorumque fautores, Confœderationem Korczini inierunt. LASKO *l. c. f. 76.* PRILUS. *l. c. p. 171.* Sic repreſſi fuerunt Huſſitæ, quos ſub Sigismundo I. & Sigismundo Auguſto, Lutherani, Reformati & Fratres Bohemi ſecuti, quorum doctrina, cum magno aſſenſu exciperetur, per plurimas Poloniæ & Lituaniæ provincias ſe diffuderunt. Neque Socinianis, ſeu, ut vulgo dicuntur, Arrianis, qui circa eadem tempora ſuos errores propalabant, defu-

desuerunt asseclæ & Patroni, ut pro una Religione, jam diversæ incolarum distraherent animos. Omnes hi, cum Romano-Catholicis uno Dissidentium de Religione vocabulo continebantur. Cujus appellationis testem habemus confœderationem anni 1573. Vol. Constit. *p. 209.* quæ Religionis libertati prospexit, primam, ubi Ordines Regni qui eam inierunt, se dissidentes de Religione esse, fatentur, sibique mutuam pacem, ac impunitatem sacrorum nomine appromittunt. Et revera dissidebant a se invicem, quotquot diversam Religionem sequebantur, sive ea esset Romano-Catholica, sive alia quæcunque. Non ergo per illam confœderationem, solis, qui a Romano-Catholicis secesserant, aliquid concessum, sed simul ipsis Romano-Catholicis, quod horum non minus quam cæterorum intererat. ob Sacra non turbari, non poenam, non vim pati: inprimis cum ex multitudine dissentientium non vanus illo tempore suberat metus, ne aliquando Romano-Catholicis prævalerent. Quod cum non fieret, sed illorum numerus in dies imminueretur, cœpit dissidentium vocabulum, ad Græcos, Lutheranos, & Reformatos transferri, quasi iis a Romano-Catholicis, per dictam confœderationem, beneficii instar, pax Religionis nomine concessa fuerit, cujus limites statuere & coercere, his integrum esset.

b) Sancita in Comitiis Convocationis, post Sigismundi Augusti mortem. mutua inter Dissidentes de Religione pace, non postrema fuit cura, ut eadem ab electo Rege rata haberetur, & cum cæteris jurejurando firmaretur. Id & spondebant legati Gallici, cum nomine novi Regis promitterent, Eum omnia jura, privilegia, immunitates, prærogativas - - - sive per Serenissimos Reges - - - concessas, vel qvovis alio nomine quæsitas, ac diuturno usu approbatas, sive etiam circa electionem Regis, ex unanimi & concordi omnium Ordinum consensu sancitas, integre & inviolabiliter servaturum, atque Juramento corporali confirmaturum. Vol. Const. *p. 226.* Postea missi a Republ. ad novum Regem Parisiis legati, inter quos, de referenda inter pacta conventa dissidentium pace, ortum certamen. Episcopo Posnaniensi, Palatino Siradiensi, & Mareschallo Curiæ Lituanicæ, id fieri posse negantibus, quod eidem in Polonia contradictum fuisset, cæteris, ut fieret, exigentibus. Ambiguum reddebat Regem hæc legatorum discordia, ex quibus *Joh. Zborovius* Odolanoviensis præfectus, obversus ad *Monlucium*, Valentiæ Episco-

Episcopum, qui inter Oratores Gallicos primus fuerat: *ni vos legati*, inquit, *nomine Principum* (Regis Galliæ Caroli, & Fratris Henrici electi jam Regis Poloniæ) *hanc conditionem acceptassetis, hicce Princeps nobis contradicentibus in Regem eligi non potuisset.* Henrico quærente, quid loqueretur Zborovius, hic ac Regem dirigens sermonem; *ajo*, dicebat, *Rex Serenissime, ni hi Oratores tui hanc conditionem dissidentium de Religione, nomine tuo acceptassent, nobis contradicentibus Rex eligi non potuisses, imo ni eam approbaveris, Rex Poloniæ non eris.* FREDRO *Hist. Henrici p.116.* Quare moniti a Rege legati, convenere, ut Rex cum cæteris capitibus juraret, *se pacem & tranquillitatem inter dissidentes de Religione tuiturum; mann tenturum, nec ullo modo vel jurisdictione sua, vel officiorum suorum & Statuum quorumvis auctoritate, quempiam affici opprimique caussa religionis permissurum, nec se ipsum affecturum aut oppressurum.* VOL. CONST. *p.227.* Pariter roboratur eadem pax inter dissidentes, in articulis *Henrico* oblatis & a *Stephano* firmatis. VOL. CONST. *p.253.* Ipse *Stephanus* vero *Henrici* verba in suo jurejurando repetiit, & in litteris *generalis confirmationis jurium* fidem dedit, licet privilegia & libertates ecclesiasticas cum cæteris confirmaverit, id paci & tranquillitati inter dissidentes de religione, in jurejurando expresso derogare haud debere. VOL. CONST. *p.250.259.* Qui secuti, Reges omnes, tum per pacta sua, tum per solenne, quod dixerunt Reipubl. sacramentum, dissidentibus de Religione pacem sancte promiserunt. Michael quidem Rex de se prædicasse fertur, quod pacem hanc cum *restrictione* juraverit: sed quam periculosum hoc, Dębicius *Succamerarius* Sendomiriensis exposuit: *si licet in uno puncto*, inquiens, *Regi Juramentum restringere, licebit & in altero, consequenter in omnibus. Fatetur, se id in uno fecisse, quis scit, annon in pluribus?* Et Primas Prazmovius hanc mentis restrictionem Regi publice exprobravit. *Epist.* ZALUSK. *T. I. p. 170. 265. 322. seq.*

c) Intelliguntur Confœderationes illæ generales, quæ singulis Interregnis, in comitiis convocationis fieri solent. Prima quæ inter dissidentes pacem sanxit, est anni 1573. cujus nota (a) ad hunc §. facta est mentio. Verba latine reddita adferre juvat. *Et quoniam*, ajunt Ordines, *in nostra Republ. non parvum est dissidium in caussa Religionis Christianæ, occurrendo ne ex hac caussa inter homines damnosa quadam seditio oriatur, uti in aliis Regnis clare videmus, spondemus hoc nobis invicem, pro nobis & successoribus nostris, in perpetuum, sub vinculo juramenti, fide, honore & conscientiis nostris, quod, qui sumus dissidentes de religione, pacem inter nos conseruare, & propter diversam fidem, & mutationes in Ecclesiis, sanguinem non effundere, neque mulctare pecunia, infamia, carceribus & exilio, & superiori-*

perioritati alicui aut officio ad ejusmodi processum nullo modo auxilium dare: quin imo, si aliquis sanguinem effundere voluerit, ex ista caussa, opponere nos omnes erimus obstricti, licet etiam id alioquin sub prætextu decreti aut alicujus processus judiciarii facere voluerit. Vol. Constit. *pag.* 209. Idem iisdem fere verbis posteriores confœderationes statuunt. Novam tamen rem aggressa, quæ Augusti II. obitum excepit. Motis enim a Romano-Catholicis, conclavi Nunciorum iis, qui diversæ erant Religionis, caput de dissidentibus, per confœderationem hoc modo formatum: *Dissidentibus in Religione Christiana*, quo nomine saltem illi, qui a Romano-Catholicis diversi intelliguntur, *pacem juxta antiquas Confœderationes & præcipue juxta constitutionem anni millesimi septingentesimi decimi septimi, ac securitatem bonorum, fortunarum & æqualitatis personarum cavemus, ita tamen, ut tantum in conclavi Nunciorum, in tribunalibus & commissionibus activitatem, simul suos privatos congressus seu conventicula, legibus prohibita, & officia Regni, Lituaniæ, Palatinalia, terrestria & castrensia, salvis modernis possessoribus non habeant, neque ullas protectiones per se & Ministros apud exteras potentias quærant, sub rigore legis, de perduellibus sancitæ.* Confoed. Gen. *a.* 1733. *p.* 2. Posset hic quæri, quo jure, Nobiles electi ad Comitia Nuncii, ob Religionem, legibus probatam, contra antiquum & perpetuum usum, nullo admisso facinore, conclavi Nunciorum a fratribus, absentes, arceri; iis quæ præcipua habet equestris ordo, more in libera gente vix audito, exui; ad conditionem plebeiorum redigi, & ob questus, ob Principum exterorum, quibus per publicas pactiones, jus est, intercessionem, poenæ perduellionis subiici potuerint. Verum rem tam ampli examinis, arctiores Commentarii nostri limites haud admittunt. Dabitur forte alio tempore locus opportunior. Laudanda tamen insignis Reipubl. æquitas, quae per sollenne cum novo Rege pactum, antiquas confœderationes asseruit: celebranda est summa Principis indulgentia, qui cives veteri suo jure uti liberalissime concessit.

d) Præter confœderationes, rarius in Constitutionibus de pace dissidentium agitur, exstat tamen de eadem lex inter scita Comitiorum *Stephani.* Vol. Const. *p.* 275. In Constitutione a. 1631. *p.* 18. *tit. Zatrzymanie pokoiu pospolitego.* Violatores pacis publicæ puniri jubentur, qui prætextu Religionis Catholicæ tumultus excitant, & vim inferunt: nec minus per aliam Constit. a. 1638. *p.* 44. *tit. Poena na tych*, mulcta in eos statuitur, qui in Civitatibus Prussiæ, Romano-Catholicos in exercitio suæ Religionis turbaturi. Ex hac

tamen ratione, in pactis antiquæ constitutiones allegantur, ne diversæ Religioni addictis, superioris Interregni Confœderatio, quæ eosdem Constitutioni anni 1717. subiicit, noceret. Est autem illa Constitutio, nonnisi Articulus IV. Varsaviensis post confœderationem Tarnogrodiensem, pacificationis, qui ideo Constitutionis nomine venit, quod tota Transactio inter constitutiones sequentium Comitiorum recepta. Sed jam anno 1717. *Augustus II.* singulari rescripto caverat, dictum „articulum prioribus Confœderationibus, „Regis pactis conventis, ac quibusvis dissidentium juribus haud quicquam de„rogare debere.

e) Paci dissidentium multi intercesserunt, Sacri, Civiles, Senatorii, Equestris Ordinis, neque uno tempore, sed diversis. Cum primum eadem a. 1573. sanciebatur, statim contradictiones, non quidem in ipsis coronationis comitiis, post illa tamen, scriptæ, & Parisiis coram Rege *Henrico*, ab Episcopo Posnaniensi, Palatino Siradiensi, & Mareschallo Curiæ Lituanæ, qui ex numero legatorum erant, repetitæ fuerunt, quæque in Epistolis ZALUSKIANIS *Tom. II. p. 749. seq.* exhibentur. Post electionem *Sigismundi III.* tres Episcopi, suo & aliorum Archi-Episcoporum, omniumque, sive ex sacro sive civili Ordine, secumfacientium nomine, paci dissidentium & Regio in eandem jurijurando singulari scripto oblocuti, cujus capita exhibet Illustriss. Regni Referendar. JOSEPH ANDR. ZALUSKI in libro quem inscripsit: *Dwa miecze* (gladii duo) p. 70. 71. Et cum Rex ille, in templo Olivensis monasterii, prope Gedanum, in pacta conventa juraret, Episcopus Gnesnensis; nomine Romano-Catholicorum, paci inter dissidentes iterum contradixit, at pro iis, qui diversæ religionis, Przienius, regessit. HIST. PRUSS. *Tom. IV. p. 26.* Mortuo *Sigismundo III.* Confœderationi generali Archi-Episcopus Gnesnensis cum Episcopis, ac illi, qui in Religione Romano-Catholica ardentiores, aut salvis juribus Ecclesiæ Romanæ, aut excepto articulo Confœderationis subscripserunt, eo consilio, ut vel plane aversarentur inter dissidentes pacem, aut interpretandi eandem ad suæ Ecclesiæ commodum, sibi potestatem servarent integram. Primum hoc fuit exemplum subscriptæ in religionis caussa, cum exceptione, confœderationis, quod ex illo tempore in consuetudinem transiit. Lutherani contra & Reformati, per suas subscriptiones, dissidentium pacem integram servare conati

conati, quod primum factum in confœderatione ante electionem *Johannis Casimiri*, & postea repetitum fuit. Antea tamen questi in Comitiis Electionis *Vladislai IV.* de inducta a Romano-Catholicis novitate, convenitque post longas & acres disceptationes, ut in pactis conventis novi Regis, paci dissidentium verba adiicerentur: *non obstantibus quibuscunque protestationibus, & salvis juribus Ecclesiæ Romano-Catholicæ, integra tamen in omnibus dissidentium in Religione Christiana pace & securitate.* PIASEC. *Chron. p.* 448. HIST. PRUSS. *T. VI. p.* 12. 13. PORZ. ELEK. *a.* 1632. *p.* 11. §. *a w teysamey.* Quæ in pactis conventis *Johannis Casimiri, Michaelis, Johannis III. & Augusti II.* repetita leguntur. Nisi quod in *Augusti II.* pactis, Juribus Ecclesiæ Romano-Catholicæ, *excepta & jura Ducatus Masoviæ & Livoniæ* nominatim juncta, occurrunt. Nihilominus in pactorum conventorum subscriptionibus jurium Ecclesiæ Romano-Catholicæ, ut & pacis dissidentium fit mentio, ut hæc pariter & illa salva sint, quasi a privatis roborandum esset, cui per sollennem conventionem inter Regem & Rempubl. prospectum.

f) Integra illa pax & securitas jam in prioribus pactis fuit promissa, uti modo dictum. Est autem pax & securitas integra, ubi ob Religionem nemo turbatur, nemo possessionibus suis exuitur, aut dignitatibus cæterisque, quæ per leges sperare potest, arcetur. Usi eadem una cum Romano-Catholicis, qui Religionis erant diversæ, neque obstabat lex, quo minus uterentur. Fuerunt in Senatu, & in conclavi Nunciorum, gesserunt publica munia, adhibiti quibusvis Reipubl. negotiis. Solet quidem a nonnullis obiici statutum *Vladislai Iagellonis* nota (a) ad hunc §. memoratum, ut & Ordinum *Confœderatio Korczini* a. 1438. contra hæreticos inita. LASCO *f.* 76. PRILUS *p.* 171. HERBURT. *tit. Hæreticus.* Sed ostensum eadem nota (a) *Vladislai* Statutum, in Hæreticos ex Bohemia, qui Hussitæ dicti, latum, quod & de Confœderatione Ordinum dicendum. Minime intelligendi Græci, Lutherani & Reformati, quibus dissidentium nomine in pactis asserta securitas; Græci enim ante Jagellonem fuerunt, promisitque illis Religionis libertatem *Casimirus M.* cum Regno jungeret, ut constat ex allegata nota a. Lutherani vero & Reformati *Vladislai Jagellonis* tempore nondum exstiterunt, qui ergo potuerunt ejus lege cœrceri? Quod si quis eosdem nihilominus ad hæreticos referre velit, næ is Regi & Reipubl. adversatur,

 qui

qui diſſidentium vocabulo non hæreticorum utuntur. Cum ergo a. 1658. in comitiis vox audiretur, hæreticum per ſe eſſe infamem, neque in Nunciorum conclavi locum habere poſſe: ſtatim ſubjunxerunt Romano-Catholici, per hæreticos ſolos intelligi Arrianos, non diſſidentes, quales eſſent Lutherani, Reformati & Græci. Hist. Pruss. *T. VII. p. 198.* De his Diſſidentibus, *Auguſtus II.* in pactis conventis §. *Wrezdawániu*, plane & aperte loquitur: in diſtributione dignitatum, ſellarum Senatoriarum & Capitanea-tuum cum jurisdictione continuum uſum & antiquam praxin, a ſanctæ memoriæ, *Johanne Caſimiro*, *Michaele*, *Johanne III.* ſacroſancte obſervatam, punctualiter retinere promittimus, exceptis Mennoniſtis, Anabaptiſtis, Quakeris, qui hoc jure, quod diſſidentibus in Religione Chriſtiana ſervit, uti non debent: quin etiam omnia jura & ſtatuta, contra Arrianos lata, in eos reaſſumimus. Pacificatio poſt Tarnogrodienſem confœderationem, parum alias diſſidentibus favens, non tamen iisdem viam ad dignitates præcludit, ſed id tantum art. 2. §. 6. Cancellariis injungit, ut iisdem ſine præjudicio Catholicorum gratias Regias ſigillent. Const. *a. 1717. p. 13.* Quam indigne per ultimi Interregni confœderationem habiti, ſupra jam allatum. Verum reddita iis, per pacta conventa, priori pace & ſecuritate, antiquum jus nova lege firmatum fuit.